

Sungur Savran

Lisans eğitimini siyasal bilim, doktorasını iktisat dallarında yaptı. 1973-83 arasında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde önce asistan, daha sonra yardımcı doçent olarak görevde bulundu. 1983'te YÖK'ü ve 1402 sayılı yasa-ya dayanılarak çeşitli öğretim üyelerine işten el çektirilmesini protesto ederek üniversitedeki görevinden ayrıldı. Değişik zamanlarda yurtdışında çeşitli üniversitelerde araştırma ve misafir öğretim üyeliği yaptı. Birçok sendikanın işçi eğitim programlarına ve kitle örgütlerinin eğitim faaliyetlerine eğitmen olarak katkıda bulundu. *Yapıt, 11. Tez, Sınıf Bilinci* dergilerinde yayın kurulu üyeliğinde bulundu. *Özgür Gündem* geleneğinde yayınlanmış çeşitli gazetelerde uzun süre düzenli köşe yazıları yazdı (1993-2004). Son yıllarda İstanbul Okan Üniversitesi'nde çeviri dersleri vermektedir. *Gerçek* gazetesinde köşe yazarı, *Devrimci Marksizm* dergisinin yayın kurulu üyesi, Devrimci İşçi Partisi Genel Başkanıdır.

Yayınlanmış kitapları şunlardır:

Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri-1 (Kardelen, 1992; Yordam Kitap, 2010, 2011, 2016 ve 2022).

Avrasya Savaşları (Belge Yayınları, 2001).

Kod Adı Küreselleşme (Yordam Kitap, 2008, 2011, 2022).

Üçüncü Büyük Depresyon (Yordam Kitap, 2013, 2022).

Marksistler Cilt I: Teori-Pratik Birliğine Doğru (Yordam Kitap, 2022).

Marksistler Cilt II: Sosyalizmin Enternasyonalizmle Sınava (Yordam Kitap, 2022).

Dünya Kapitalizminin Krizi (Nail Satlıgan ile birlikte, der., Alan Yayıncılık, 1987; Belge Yayınları, 2009).

Kapital'in İzinde (Nail Satlıgan ve E. Ahmet Tonak'la birlikte, Yordam Kitap, 2012).

Marksizm ve Sınıflar (Kurtar Tanyılmaz ve E. Ahmet Tonak'la birlikte, der., Yordam Kitap, 2014 ve 2015).

The Politics of Permanent Crisis: Class, Ideology and State in Turkey ve The Ravages of Neo-Liberalism: Economy, Society and Gender in Turkey (Neşecan Balkan ile birlikte, der., Nova Science Publishers, 2002). Bu iki kitabın Türkçeleri 2004 yılında Metis Yayınları tarafından *21. Yüzyılda Türkiye* (2 cilt) başlığıyla yayınlanmıştır.

SUNGUR SAVRAN

MARKSİSTLER

Cilt 1

TEORİ-PRATİK BİRLİĞİNE DOĞRU

Yordam Kitap

Yordam Kitap: 413 • Marksistler-1 • Sungur Savran
ISBN 978-605-172-525-3 • 978-605-172-524-6 (Tk) • *Düzeltilme*: Didem Gerçek
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni*: Gönül Göner
Birinci Basım: Ocak 2022
© Sungur Savran, 2022; © Yordam Kitap, 2022

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Çağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: Pasifik Ofset (Sertifika No: 44451)
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere / İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

SUNGUR SAVRAN

MARKSİSTLER

Cilt 1

TEORİ-PRATİK BİRLİĞİNE DOĞRU

İÇİNDEKİLER

Önsöz	11
Giriş	
MARKSİZMİN 21. YÜZYILA BIRAKTIĞI MİRAS	15
19. yüzyıldaki kökler	15
20. yüzyılın pratiği	16
Yüz yıllık sınanma	19
Uçurumun açıklanması	22
Stalinizmi eleştirmeyen, Marksizmi savunmasız bırakır	29
KISIM I	
19. YÜZYILIN KURUCU ATALARI:	
KARL MARX VE FRIEDRICH ENGELS	31
BÖLÜM 1: BİR DEVRİMCİ OLARAK MARX	33
Marx'ın devrimci faaliyetinin farklı evreleri	40
Marx'ın politik mücadelesinin mirası	45
Özet ve sonuç	71
BÖLÜM 2: <i>KOMÜNİST MANİFESTO'YA GİRİŞ</i>	75
Sınıflar	85
Politika	95
Enternasyonalizm	102
BÖLÜM 3: <i>KAPİTAL</i> : BİR GİRİŞ	109
Devrimci bir bilim	113
Ekonomi politiğin eleştirisi	115
<i>Kapital</i> 'in diyalektik yöntemi	120
<i>Kapital</i> 'in konusu	122
<i>Kapital</i> 'in mimarisi	125
21. yüzyıl için bir çalışma	131
Sermayenin hareket yasaları	133

BÖLÜM 4: SİYASAL İKTİSADIN ELEŞTİRİSİ	135
Klasik siyaset iktisat	137
Marx'ın eleştirisine giriş	141
Siyaset iktisadın eleştirisi	146
Bir örnek: bir üretim ilişkisi olarak değer	149
Kapitalist gerçekliğin eleştirisi	153
Sonuç	158
BÖLÜM 5: <i>KAPİTAL</i> : KOMÜNİZMİN KİTABI	160
“Modern toplumun ekonomik hareket yasası”	162
“Diyalektik yöntemden başka ne?”	171
“Yarım yüzyıl sonra tek bir Marksist bile...”	174
1845-1848-1859-1867	179
Tarihsel eğilimin tarihsel anlamı	182
EK 1: NE MUTLU MARKSİSTİM DİYENE!	189
BÖLÜM 6: FRIEDRICH ENGELS'İN MARKSİZME KATKISI	191
Deniz ile Lenin bir arada	192
Paris'ten Londra Highgate Mezarlığı'na 40 yıllık yoldaşlık	195
<i>Kutsal Aile</i> 'den <i>Kapital</i> III. cilde yarım yüzyıllık fikir işbirliği ..	200
Engels'in özel katkısı	204
Marx'tan sonra Engels	211
Stalin'e karşı Engels	218
Öngörü dehası	220
Final	222
Kaynaklara ilişkin not	223
EK 2: DÜNYANIN EN İYİ İKİNCİ KEMANLARI	224
KISIM II	
EKİM DEVRİMİ KUŞAĞI: LENİN, TROTSKİY, BOLŞEVİZM	227
BÖLÜM 7: LENİN'İN TARİHTEKİ YERİ	229
Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht	229
Ve Lenin	231
Devrimci kişilik	234
Lenin'in Marksizm içindeki yeri	240

Lenin'in Marksist teori ve politikaya katkıları	242
Lenin'in Stalinizmle mücadelesi	247
Ses	254
BÖLÜM 8: LENİN'İ YAKMALI MI?	257
Giriş	257
1. Teori-pratik birliği	262
2. Özne-nesne diyalektiği: partinin devrimdeki yeri	267
3. Politikanın özgüllüğü	289
4. Otomatizmin reddi	298
5. Gerçekliğin somutluğu ve karmaşıklığı	303
6. Sonuç	307
BÖLÜM 9: LENİN'İN EMPERYALİZM TEORİSİNİN TARİHİ ANLAMI	310
Leninist emperyalizm teorisine eleştiriler	315
Lenin'in emperyalizm teorisine giriş	321
Lenin'in teoris ve günümüzde emperyalizm	325
Emperyalist aşamanın tarihsel anlamı	337
Eleştirmenler Lenin'den ne anlıyor?	344
Emperyalizm tartışmasının ardındaki politik farklılıklar	355
ABD "imparatorluk" mu?	364
Lenin ve emperyalist barbarlık	369
BÖLÜM 10: DEVLET VE DEVRİM ÜZERİNE	377
<i>Devlet ve Devrim</i> 'in en önemli yönleri	378
Sosyal demokrasi ve komünizm	381
Lenin'in Marksizmi	386
20. yüzyılın başından 21. yüzyılın başına kitabın değişen anlamı	388
Sonuç: Marksizm ve devlet	394
BÖLÜM 11: EKİM DEVRİMİ'NDE LENİN	395
1. Devrimin ritmi	397
2. Ekim Devrimi'nde parti ve önderlik	415
3. Parti	431
4. Lenin ve sürekli devrim	433

BÖLÜM 12: LENİN VE ULUSAL SORUN: EŞSİZ BİR YAKLAŞIM.....	441
Lenin'in ulusal soruna yaklaşımının ayırıcı yanı.....	441
Lenin'in düşüncesinin oluşumu.....	445
Lenin'de sosyalizmin ulusal soruna ilişkin programı.....	453
Ulussuz devlet.....	460
Bir dünya federasyonuna doğru: Uluslar nasıl kaynaşacak?.....	462
Sonuç.....	469
BÖLÜM 13: LENİN'İN 20. YÜZYIL DEVRİMİ VİZYONU.....	471
Uluslararası hegemonya.....	473
Lenin'in vizyonu: 20. yüzyılda dünya devrimi ve hegemonya.....	477
EK 3: LENİN'İN SAĞ ELİ.....	484
BÖLÜM 14: LENİN VE TROTSKİY: BİR İLİŞKİNİN ANATOMİSİ.....	507
1. Marksizme ve proletarya devrimciliğine katkısı.....	511
2. Trotskiy bürokrasiye neden yenildi?.....	528
3. Genç Trotskiy mi, Bolşevik Trotskiy mi?.....	539
4. Lenin ve Trotskiy: bir politik ilişkinin anatomisi.....	548
5. Liberal Trotskiy ya da Lenin'e alternatif Trotskiy.....	560
6. Marksizmi "yüzyılın geceyarısı"ndan kurtaran adam.....	572
EK 4: LENİN'İN KÜÇÜK KARDEŞİ.....	578
DİZİN.....	580

ÖNSÖZ

21. yüzyılda neden Marksistler üzerine bir kitap? 20. yüzyılda Marksizm adına yapılmış olan hemen her şey çökmüşken neden Marksizm üzerine böyle ayrıntılı bir çalışma?

Bu soruyu sadece 20. yüzyılın son iki on yılını bilinçli bir insan olarak karşılayan, gönlü solda olduğu için de yaşananlardan büyük düş kırıklığı duyarak Marksizmden uzaklaşmış olan okurlar sormayacaktır; o dönemi çocukken geçirmiş, 20. yüzyılın sonlarında sosyalist veya komünist olarak anılan hemen hemen bütün ülkelerdeki politik ve ekonomik düzenin çöktüğünü veya içten içe kapitalistleştiğini sonradan ebeveyninden ya da kitaplardan öğrenmiş, gönlü yoksuldan ya da ezilenden yana olduğu için ya bir “sivil toplum kuruluşu”nda çalışan ya da herhangi bir kimlik hareketinde aktif olan genç kuşaktan okurlar da soracaktır! Bugün, hele bugün, neden Marksizm?

Bu soruya uzun cevap, okuru bu kitabı okumaya davet etmektedir. Ama bir de kısa cevap var: Gönlünüz soldaysa, yani dünyayı daha iyi bir yer yapmak istiyorsanız, bunu ancak dünyanın nasıl bir yer olduğunu anlayarak yapabilirsiniz. Marksizmi öğrenmezseniz, dünyayı anlayamazsınız.

Marksizmi öğrenmeyenin dünyayı anlayamayacağı iddiamızı bir laboratuvar yalınlığı içinde test edebileceğimiz bir dönem mevcut aslında: Tam da bütün dünyada ve Türkiye’de gönlü solda olanların Marksizmden yüz çevirdiği 30 yıllık dönem, yani Doğu Avrupa’daki rejimlerin çöküşünden sonra Sovyetler Birliği’nin de 1991’de dağılmasından günümüze kadar. Bu 30 yıl Marksizmden uzaklaşanların nasıl sosyoekonomik ve politik hayatın hiçbir veç-

hesi, hiçbir yönü konusunda dünyada olan biteni anlayamadığının yaşayan örneğidir.

Elbette burada söz konusu 30 yılın düşünsel hayatının özet düzeyde bile olsa hikâyesini anlatacak değiliz. Yalnızca başlıklar halinde hatırlatacağız. Eski kuşaklardan dürüst olanlar her birini anlayacaktır. Genç kuşaklar belki de şaşıracaktır.

1991'den sonra burjuvazinin ideologları bayram yapar bir ruh durumu içinde kapitalizmin doğa değiştirdiğini, “küreselleşme”nin bütün dünyaya demokrasi, kardeşlik, uyum ve istikrar getireceğini ileri sürdüler. Ulus devletler sona ermişti. “**Küreselleşme**” kaçınılmazdı. Marksistler ise kapitalizmin tarihinde bu tür bütünleşme dalgalarını hep ulusal devletlerin öne çıktığı bölünme dönemlerinin izlediğini, belirli koşullar altında yine aynı şeyin olacağını, “küreselleşme” hakkında söylenen her şeyin efsane olduğunu, sadece kapitalizmin her geçen gün daha fazla uluslararasılaşmasına ilişkin olarak Marksizmin eskiden beri söylediklerinin geçerli olduğunu ileri sürdüler. Ne oldu? Trump geldi, dünyayı böldü. Bugün “küreselleşme”den neredeyse söz eden yok. Zaten Biden da gümrük vergilerinden göçmen politikasına kadar birçok alanda “Trump light” politikaları güdüyor. Bütün dünya milliyetçiliğe, hatta ırkçılığa dönüyor yüzünü. Şimdi geçerli terim “küresizleşme” ya da Batı dillerindeki biçimiyle “deglobalizasyon”.

Marksistler neden dünya ekonomisinin bütünleşme dalgalarını bölünme dalgaları izler diyordu? Çünkü kapitalizm koşullarında tarihî gelişme canlılık ve kriz dönemlerinin birbirini izlemesiyle gerçekleşir. Emperyalizm çağında büyük krizler uzun ve derin büyük depresyonlar karakterine bürünür. Böyle derin kriz dönemlerinde de bütün kapitalistler ve kapitalist devletler birbirinin boğazına sarılır. Marksizmden uzaklaşanların cevabı “siz hâlâ oralarda mısınız, **kapitalizm krizlerini kontrol etmeyi çoktan öğrendi**” oluyordu. Ne oldu? 2008'de “küresel finansal kriz” denen finansal çöküşle birlikte kapitalizm bir büyük depresyon yaşamaya başladı. Kapitalizmin krizlerini kontrol altına almış

olduğu iddiası da “küreselleşme”nin kaçınılmazlığı tezi kadar temelsiz çıktı.

Küreselleşme aynı zamanda demokrasinin de bir güvencesi idi, öyle deniyordu. *Darbeler dönemi Türkiye’de de dünyada da kapanmıştı*. Dünya çapında bütünleşme tamamı, merkez ülkeler, özellikle bir barış, uyum ve demokrasi yuvası olan Avrupa Birliği, artık askerî ya da sivil darbelere izin vermezdi. Marksistler bu gülünç teze gülmediler, bununla mücadele ettiler, çünkü bu körlüğün varacağı yer, gönlü solda olan herkesin çok ağır sonuçlara katlanması olurdu. Ne oldu? Bu tez Türkiye’de ilk kez 28 Şubat’ta test edildi. Sonra 27 Nisan 2007 ve 15 Temmuz 2016 yaşandı. Başka örnekleri bırakın, merkezin en merkezi ABD 2021 başında Trump taraftarlarının Kongre’yi basmasıyla kendisi (başarısız) bir darbe yaşadı! Marksizmi unutmayı seçenler bir kez daha liberal dünya görüşünün tuzaklarına düşmüş oldu.

Türkiye’de gönlü solda olup da Marksizme sırt çevirenler veya Marksizmi öğrenmeye hiç fırsat bulamayanlar çok özel bir aldanma yaşadılar. Liberalizmin hayal dünyasında yüceltilen “sivil toplum”un veya merkezin karşısındaki bir “çevre”nin demokrasinin ilacı olduğu konusunda kandırılan gönlü solda insanlar, (elbette Avrupa Birliği’nin inayetiyle!) *AKP’nin Türkiye’ye demokrasi getireceği* fikrine inandırıldılar. Marksistler uyardı: AKP bir sınıf mücadelesi örgütüydü. Hem burjuvazi içi bir mücadelenin, hem de burjuvazinin tamamı adına işçi ve emekçilere karşı bir mücadelenin bayraktarıydı. Türkiye gibi bir toplumda böyle bir partiden demokrasi beklemek hayalciliğin doruğuydu. Ne oldu? Liberalizmin tezleri tuzla buz oldu, başından beri uyardıkları halde kendilerine kulak verilmeyen Marksistler yine haklı çıktı.

Devam etmeye gerek var mı? Özelleştirme bahsi ya da dünya savaşı tehlikesi ya da emperyalizmin çeşitli tezahürleri ya da faşizmin dünya çapında yükselişi gibi başka konulara da girmemiz ve benzer durumlarda Marksizmden uzaklaşanların nasıl toptan yanıldığını anlatmamız gerekiyor mu? Dünya sisteminin ana özellikleri (“küreselleşme”), dünya ekonomisinde kriz eğilimleri,

demokrasi ve darbeler, AKP ve demokrasi gibi son derecede kapsayıcı, bütünsel, asli sorunlarda Marksizmin hep haklı çıkmış olması, Marksizme sırt çevirenlerin ve Marksizmi öğrenme olanağı bulamadıkları için onlara kananların hep yanılmış olması, bu sarıtlara göz atmaya üşenmemiş okuru biraz düşündürmüyor mu?

Ama genç okur yine de itiraz edecek: Marksizmin yanlışlığı onun adına kurulmuş olan düzenin çökmesiyle kanıtlanmadı mı? Yaşlı veya orta yaşlı okur da itiraz edecek: Aman efendim, bırakın dünyayı toptan anlamayı Marksizm daha kendi adına kurulmuş düzenlerin neden çöktüğünü bile anlayabilmiş değil!

Gençlere cevabımız şu: Kapitalist düzenin efendilerinin hizmetindeki düşünürlere fazla kulak vermişsiniz; bir de onların hâlâ en korktuğu düşünce okuluna kulak verseniz? Bütün moda düşünce okullarını öğrenmeye o kadar zaman harcıyorsunuz, biraz da Marksizmi öğrenmeye çaba gösterseniz?

Yaşlı ve orta yaşlılara cevabımız ise şu: Acaba sizin Marksizm sandığınız şey gerçekten Marksizmin kendisi miydi?

Her yaştan okurumuza söyleyeceğimiz ise şu: 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyimlerinin çökmesi, bu kitapta anlatılan *Marksizmi yalanlamadı, tam tersine doğruladı*. Ve de doğrulanan bu Marksizm, Marksizmin hasıydı.

Doğru mu söylüyoruz, yanlış mı, bunu anlamak için okuru bu kitabı okumaya davet ediyoruz.

Giriş

MARKSİZMİN 21. YÜZYILA BIRAKTIĞI MİRAS

Bugün, 21. yüzyılın üçüncü on yılına girdiğimiz bir dönemde, Marksizm üzerine konuşmaya başladığımızda, konuya sempati ile yaklaşan okurlar bile Marksizmin pratikte sergilediği bilançonun olumlu olmadığını, 20. yüzyıl deneyiminde ortaya çıkan tablonun izaha muhtaç olduğunu söyleyecektir. Marksizm üzerine yazanların çoğunluğu bu sorunla yüzleşmekten kaçınıyor. Bu kitap, Önsöz’de belirtildiği gibi, Marksistlerin düşüncelerinin 21. yüzyıl insanı için çok büyük önem taşıdığı fikrini işleyecek ama bunu 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyimini görmezlikten gelerek yapmayacak. Bu Giriş bölümünden başlayarak bu deneyimin bir bilançosunu da çıkarmaya girişecek.

19. yüzyıldaki kökler

Marksizm açısından bakıldığında, 19. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında belirgin bir rol bölümü mevcuttur. 19. yüzyıl Marksizmin bir teori, bir siyasi program, bir siyasi hareket olarak *temellerinin* atıldığı yüzyıldır. Bu temel atma işinde sembolik yıllar bizce 1848, 1867 ve 1889’dur. 1848, Marksizmin ya da komünizmin ilk uluslararası programının ilan edildiği yıldır. Marx ve Engels’in Komünistler Ligası için kaleme aldığı ve o yıl yayınlanan ünlü *Komünist Manifesto*, ana hatlarıyla hâlâ bütün dünya çapında Marksizmin en temel metinlerinden biri olarak kabul edilir. 1867, Marksizmin toplumun bilimsel bir teorisi olma iddiasının en ge-

lişkin ürününün gün yüzüne çıktığı yıldır: Marx'ın o yıl yayınlanan *Das Kapital* başlıklı eseri, bir yandan modern çağın bütün toplumsal yaşamına damgasını vuran kapitalist üretim tarzının temel ilişkilerini analiz eder ve bu üretim tarzını insanlığın tarihsel gelişme öyküsünün içerisine yerleştirirken, bir yandan da kapitalizmin tarihsel olarak geçici olduğunu ve gelişmesi içinde bir sınıfsız toplum niteliğiyle komünizmi hazırladığını bilimsel argümanlarla ortaya koymuştur.

Önce program, ardından en gelişkin haliyle teori, sonra parti. 1864'te kurulan, Marx'ın bir numaralı yöneticisi olduğu, (Birinci Enternasyonal olarak anılan) Uluslararası İşçi Birliği, henüz Marksist bir örgüt değildi. İçinde anarşizmden düpedüz sendikacılığa kadar bir dizi akımı barındırıyordu. 1876'da çöküşü de büyük ölçüde bu akımlar arasındaki iç çekişmenin ürünü olmuştu. Ama 1889'da, yani Marx'ın ölümünden (1883) sonra kurulan İkinci Enternasyonal, kendini Marksist bir akım olarak ilan edecektir. Böylece, 19. yüzyılın sonuna yaklaşılırken Marksizmin temelleri bütün alanlarda atılmış olmaktadır. Modern komünizmin ikinci kurucu atası, Marx'ın yakın çalışma arkadaşı Friedrich Engels 1995'te hayata gözlerini kapattığında, Marksizm artık sadece düşünce planında değil, maddi bir varlık olarak da uluslararası planda bir güçtü. Elbette Marksizmin bir düşünce akımı olarak da uluslararası bir siyasi örgütlenme olarak da sayısız sorunu vardı. Ama temel atılmış ve tutmuştu. Bu temeller sayesinde ki, 20. yüzyılda sosyalizm ya da komünizm, yeni ve kapitalizme alternatif bir toplum biçimi karakteriyle maddi bir gerçeklik olarak dünyanın çok büyük bir bölümüne yayılacaktır.

20. yüzyılın pratiği

20. yüzyıl Marksizminin önemi ise, bu teorik, programatik ve örgütsel temellerin üzerinde Marksizmin pratik hayata uygulanması ve *sınanmasından* ileri gelir. 20. yüzyıl, Marksizmin programını gerçekleştirmek üzere kurulan partilerin, Marksist partile-

rin birer aktörü olduğu devrimlerin, bu devrimler arasında zafere ulaşanların kurduğu sosyoekonomik düzenlerin ve politik rejimlerin ve Marksist teorik çabaların sınıandığı yüzyıl olmuştur. 20. yüzyıl, Marksist siyasi hareket içinde dünya çapında çeşitli akımların ortaya çıktığı yüzyıldır: sosyal demokrasi, resmî komünizm, Trotskizm, Maoizm, Enver Hocacılık, Castroizm, Guevaracılık değişik biçimlerde Marksizmin teori ve programından esinlenmiş akımlar olarak 20. yüzyıl tarihinde yerlerini almışlardır. 20. yüzyıl bunların her birinin sınıandığı yüzyıldır.

20. yüzyıl aynı zamanda sosyalist devrimlerin yüzyılıdır. Evet, tarihin ilk sosyalist devrim girişimi 1871 Paris Komünü olarak görülmüştür hep. Ama sosyalist devrimler esas olarak 20. yüzyılın olgusudur. Kimi başarılı olmuş ve kapitalizmden farklı bir toplumsal düzenin kurulması ile sonuçlanmıştır: Rusya'da Ekim Devrimi (1917), Balkanlar'da Yugoslav ve Arnavutluk devrimleri (1944-1945), Vietnam Devrimi (1945), Çin Devrimi (1949), Kore Devrimi (1950), Küba Devrimi (1959), belki Nikaragua Devrimi (1979) vb. vb. Bunlara, İkinci Dünya Savaşı ertesinde Sovyetler Birliği'nin ilhak ettiği Baltık ülkelerinde (Estonya, Letonya, Litvanya) ve Kızıl Ordu'nun desteğiyle Orta ve Doğu Avrupa'da (Doğu Almanya, Çekoslovakya, Polonya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan) kurulan ve Sovyetler Birliği'nin sosyoekonomik yapısını büyük ölçüde buralara da taşıyan yeni işçi devletlerini de katmak gerekir.

Kimi devrimler ise büyük işçi ve köylü kitlelerini harekete geçirmekle ve kapitalist toplumu iliklerine kadar sarsmakla birlikte zafere ulaşmamıştır: Doğrudan sosyalist karakteri baskın olmayan sömürge devrimlerini vb. bir kenara bırakacak olursak, Alman Devrimi (1918-23), İspanya Devrimi (1931-39), tarih yazımına henüz “devrim” olarak geçmemiş olsa da İkinci Dünya Savaşı sonunda Yunanistan, İtalya ve Fransa'da yaşanan siyasi altüst oluşlar, Bolivya Devrimi (1953), Portekiz Devrimi (1974) ve 21. yüzyılda Arap dünyasında ve Latin Amerika'da yaşanan bir dizi devrim ilk akla gelen örneklerdir. Tarihsel gelişmede devrim-

lerin belirleyici bir yeri olduğunu öğretisinin merkezine yerleştirmiş olan Marksizmin bu devrimler karşısında ve içinde verdiği sınav, Marksizmin dünyayı anlamakta ve değiştirmekte ne kadar yeterli olduğunun sınanıldığı ikinci alan olarak düşünülmelidir.

Sosyalist devrimlerin ürünü olarak ortaya çıkan, kendine “sosyalist”, “komünist” veya “halk demokrasisi” adını takan politik rejimler ve onların inşasına giriştiği sosyoekonomik yapılar 20. yüzyıla bütünüyle damgasını vurmuştur. İlk muzaffer proleter devrimi olan Ekim Devrimi’nden doğan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), 20. yüzyılın tamamına damgasını vurmuş bir tarihsel devdir. Geçtiğimiz yüzyılın tarihini ve dolayısıyla günümüzün dünyasını yalnızca kapitalizmin ekonomik, politik, kültürel vb. alanlarda yaşadığı değişimler temelinde anlamaya çalışmak solda son derecede yaygındır, neredeyse evrensel olarak kabul gören bir yaklaşımdır ve *bütünüyle yanlıştır*. Başta Sovyetler Birliği olmak üzere, kapitalizmin ilga edilmesi (ortadan kaldırılması) sonucunda doğan toplum ve devletlerin dünya ekonomisi ve politikası içindeki yerinin ve bunların kapitalist toplumlar üzerindeki etkilerinin anlaşılmasından bağımsız olarak, ne 20. yüzyıl tarihinden ne dünyanın bugünkü durumundan bir şey anlaşılabilir. Öyleyse, bu toplumların ve devletlerin yapısı, dinamikleri, karakteri, zaman içindeki evrimi ve büyük çoğunluğunun 20. yüzyıl sonunda çöküşünün derinlemesine kavranması dünya tarihsel bir öneme sahiptir. Bu Giriş bölümünün ilerleyen kısımlarında ve kitap boyunca göreceğimiz gibi, Marksizmin kendisinin sınanmasının en zorlu alanı da budur.

Nihayet, Marksist teorinin kendisi 20. yüzyıl boyunca gerek kapitalizmin çehresinde yaşanan değişiklikler, gerekse sosyalist devrimler ve bu devrimlerin ürünü olan devletler karşısında büyük bir sınavdan geçmiştir. 20. yüzyıl bu bakımdan da Marksist teori açısından bir sınav dönemi olmuştur.

Bugün, 21. yüzyılın başında geriye dönüp baktığımızda, Marksizmin, kendisinin gerçek dünyaya uygulanmasının laboratuvarı olmuş olan 20. yüzyıl sınavından nasıl çıktığı sorulsa,

siyasi ve ideolojik eğilimi ne olursa olsun, teori, ideoloji, politika işlerine ilgi duyan insanların ezici çoğunluğunun Marksizmin bu sınavdan geçemediğini söyleyeceği aşîkârdır. Dikkat edilsin, siyasi ve ideolojik eğilimi ne olursa olsun diyoruz, yani 20. yüzyılın bir aşamasında Marksizme bütünüyle angaje olmuş, bütünüyle inanmış insanların da büyük çoğunluğundan söz ediyoruz. Bunu biz söylemiyoruz, o insanların pratik evrimi söylüyor. “Sosyalist” diye bilinen ülkelerin vatandaşlarının çoğunluğu “komünizm” diye bildiği şeyden nefret ediyor (ama bir yandan da ironik biçimde artık yıkılmış olan bu düzenin işçi ve emekçiler açısından ne kadar önemli kazanımlar içerdiğini, kapitalizmin dünyasını tanıdıkça daha fazla fark eder oluyor). Kapitalist dünyada, ister zengin emperyalist ülkelerde, ister Türkiye gibi emperyalizmin hâkimiyetindeki ülkelerde, eskiden Marksizme bağlı olan, sosyalist veya komünist olarak bilinen partilerde faal olan insanların büyük çoğunluğu, partileriyle birlikte Marksizmden uzaklaşıyor. Sosyal demokrasiye, sivil toplumculuğa, yeşil harekete, anarşizme, yeni toplumsal hareketlere, kimlik politikasına angaje oluyor. Bütün 20. yüzyıl boyunca (iktisat gibi bazı disiplinler dışında) en ileri kapitalist ülkelerde dahi aydınlar dünyasında belirli bir hegemonik ağırlık kazanmış olan Marksizm, teori, felsefe, sanat ve bilim dünyasında yerini postmodernizme, post-Marksizme, post-kolonyalizme, sol liberalizme ve benzeri akımlara terk etmiş durumda. Dünyanın büyük bölümü Marksizme sırtını çevirmiş bulunuyor. Bu gerçeklikle yüzleşmeksizin, geleceğin sosyalizmi kurulamaz.

Yüz yıllık sınanma

Marksizmin dünya çapındaki bu büyük prestij yitiminin ardında ne yattığını, belki bugün düşünce dünyasına gelen en genç kuşaklar hariç herkes az çok biliyor. 20. yüzyıl boyunca yaşadıkları çalkantılı, inişli çıkışlı ve Marksizm açısından çok tartışmalı gelişmelerden sonra, kendilerine “sosyalist” diyen rejimler yüzyılın

sonunda büyük bir çöküntüye uğradılar. 1989’da Doğu Avrupa’da “Sovyet Bloku” olarak bilinen alanda yer alan bütün ülkelerdeki (Polonya, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan) rejimler, kelimenin en has anlamıyla çöktü. Bunu 1991’de bütün dünyada sosyalizmin ilk ve en önemli kalesi olarak görülen Sovyetler Birliği’nin hem çöküşü, hem de dağılması izledi. Eskiden federal bir sistem altında Rusya, Ukrayna, Belarus’tan Kafkaslardaki Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan’a, Baltıklardaki Letonya, Litvanya ve Estonya’dan Orta Asya’daki Türki cumhuriyetlere kadar devasa bir alanı kapsayan Sovyetler Birliği, bugün çok sayıda bağımsız devlete bölünmüş durumda. SSCB’nin dağılışını Arnavutluk rejiminin çökmesi ve Yugoslavya’nın bütün 1990’lı yıllara, hatta günümüze kadar uzanan, kanlı bölünmesi ve çöküşü izledi. 20. yüzyıl sona ererken Avrupa’da kendine “sosyalist” etiketini takan tek bir ülke kalmamıştı!

Dünyanın başka yerlerinde durum biraz farklıydı: Çin hâlâ bir “halk cumhuriyeti” idi. Vietnam hâlâ bir “sosyalist cumhuriyet” idi. Küba hâlâ sosyalizm ile övünüyordu vb. Ama bir-iki istisna ile buralarda da çürüme içten içe yaşanıyordu. Çin, ta 1978’de başlayan bir süreç sonunda “dünyanın atölyesi” olarak anılan, ucuz işgücü temelli bir ihracat ekonomisi haline geldi, daha sonra ileri teknolojiye de geçerek dünyanın iki büyük kapitalist ekonomisinden biri oldu. Vietnam aynı yolun yolcusu! Dünya çapında sosyalistlere genellikle en fazla moral veren Küba’da bile, özel sektörün (başlangıçta küçük burjuva biçimler altında, şimdilerde hızlanan bir süreç içinde kapitalist ilişkiler altında) gelişmesinin önü açıldı. 2019’da kabul edilen yeni anayasada üretim araçları üzerinde özel mülkiyet, devrimden 60 yıl sonra yeniden güvence altına alındı.

İlginç bir durum ile karşı karşıyayız. 19. yüzyıl Marksizmin hem teorik hem de pratik bakımdan temellerinin atılması sürecinin tamamlandığı yüzyıl oldu dedik. Teorik kuruluş Marx’ın hayat süresi içinde (1818-1883) gerçek büyük atılımını yapmıştı. Pratik kuruluş için ise İkinci Enternasyonal’in kurulduğu 1889 yılını dönüm noktası olarak almıştık. 20. yüzyılı Marksizmin bu

temeller üzerinde yükseldiği, uygulamaya konulduğu ve sınındığı yüzyıl olarak niteledik. 20. yüzyıl uygulaması (savaşın patlak verdiği yıl olan 1914'te sosyalist/Marksist harekette yaşanan bölünmeye sonra dönmek üzere) tarihin bugüne kadar gördüğü en önemli işçi devrimi olan 1917 Ekim Devrimi ile başladı, dünya tarihsel bir anlamı olan Çin Devrimi (1949) ile yeni doruklara tırmandı ve artık “sosyalist” denen rejimlerin iflasının simgesi haline gelmiş olan Berlin Duvarı'nın çöktüğü 1989 yılında sona erdi. Yani İkinci Enternasyonal'in kurulduğu 1889'dan 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyiminin çöktüğü 1989 yılına kadar tam tamına yüz yıllık bir tarih var elimizde.

21. yüzyılın sosyalist/komünist/Marksist hareketinin bugün düştüğü durumdan sonra yeniden ayağa kalkışı, *bu yüz yıllık tarihin anlaşılmasına ve aşılmasına bağlıdır*. Bu yüz yıllık tarih gerçek bir sosyalizm laboratuvarı haline getirilemezse yeniden sağlıklı bir sosyalist hareket kurmak mümkün değildir. Bugün siyasi mücadele içinde yer alan sosyalistlerin ve yukarıda kısaca özetlenen deneyim dolayısıyla Marksizmden kopmuş eski sosyalistlerin ezici çoğunluğu, sadece Türkiye'de değil bütün dünyada, bu yüz yıl boyunca yaşanan süreci bütünüyle unutmaya ve unutturmaya çalışmaktadır. Sanki bizi çürümüş bir cesetle bir odaya kapatmışlar ve çoğumuz başımızı korku içinde başka tarafa çeviriyoruz. Oysa çürümenin kokusu arşı âlâyı sarmıştır!

Mesele sosyalizmin prestijinin bugün dünya çapında yerlerde sürünüyor olmasından da ibaret değildir. Geçmiş bu kadar önemli başarısızlıklarla dolu olan bir sosyalist hareket, bunlarla hesaplaşmadığı, başarılarının ve başarısızlıklarının bir bilançosunu çıkarmadığı, bütün bunların ardında yatan dinamikleri hiçbir şeyi özürlemeye girişmeden, soğukkanlı bir biçimde analiz etmediği takdirde, 20. yüzyılda yaşanmış felâketin 21. yüzyılda da yaşanmasına rıza gösteriyor demektir. Bu tekerrürü önlemek için ne yapılması gerektiğini keşfetmek, bugün Marksist/sosyalist hareketin en temel sorumluluklarından biridir. Üstelik bu sadece teorik bir keşif sorunu değildir; aynı zamanda işçi sınıfının ve

onunla birlikte insanlığın ezici çoğunluğunun gerçek bir kurtuluş yolunda yürüyebilmesi için devrimci Marksist programın da güncellenmesi, 21. yüzyıl dünyasının yepyeni boyutlarına yanıt olma çabasının yanı sıra, yaşanan sosyalist inşa deneyimi ve onun iflasi ışığında zenginleştirilmesi gerekir.

Kıscacası, gerçekliğe gözümüzü kırpmadan bakma cesaretini gösteremedikçe, geleceği kurabileceğimizi düşünmemeliyiz.

Öyleyse, Marksizmin dünya çapında 21. yüzyıla devretmiş olduğu mirası anlatmaya ve anlamaya çalışan herhangi bir çabanın ilk görevi, Marksizmin bayrağı altında girilen devrimlerin ve sosyalist inşa deneyimlerinin neden çöktüğünü araştırmaktır.

Elinizdeki kitap Marksizmin insanlık için önemini anlatırken bu konularda suskun kalmayacaktır. 20. yüzyılın deneyiminin neden çökmüş olduğu sorusu aslında bütün kitaba sinmiş bir dizi argüman zemininde açıklanmaktadır. Çünkü bizim kanaatimiz, 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyimlerinin Marksizm uygulandığı için ya da Marksizm uygulandığı halde değil, *Marksizm uygulanmadığı için çöktüğüdür*. Eğer bu doğru ise, Marksizmin teorisinin, programının ve gerçek uygulamasının pratikte ortaya çıkmış deneyimlerden nasıl farklılaştığının anlaşılması gerekir. Bu da ancak meselelerin daima teori-program ile pratik arasındaki bu ayrışmanın göz önünde tutulması ile ele alınması sayesinde mümkün olacaktır.

Uçurumun açıklanması

Ama 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyimlerinin çöküşüne ilişkin açıklama daha da berrak ve yoğun bir biçimde kitabın bütün bir kısmının doğrudan doğruya konusunu oluşturacaktır. Kitabın ikinci cildinde yer alacak olan “20. Yüzyıl Sosyalizmi Neden Çöktü?” başlıklı IV. Kısım doğrudan doğruya bu konuyla ilgilidir. Bu Giriş bölümünün geri kalan sayfalarında bu konuda bir ilk özete yer vermek yine de okuyucunun bütün kısımları daha iyi anlamasını sağlamak bakımından bir ilk temel hazırlayacaktır.

Önce bazı olgulardan hareket edelim: Sosyalist inşa deneyimlerinin çöküşü veya içten içe yaşanan bir süreçle kapitalizmin restorasyonu ile sonuçlanması 20. yüzyılın sonuna rastlar ama sonunda bu noktaya ulaşan gelişmeler çok daha erken başlamıştır. 1930’lu yıllardan itibaren, uluslararası komünist hareket, yani bütün ülkelerdeki komünist partiler, Sovyetler Birliği’nin dış politikasının kendi çıkarları için kullandığı birer aracına dönüştürülmüştür. Bu, bir ilk aşamada, Sovyet yönetiminin Lenin döneminde (1919) kurulan Komünist Enternasyonal’i (Komintern) ele geçirecek her bir partiye hâkim olması ve politikalarını manipüle etmesi biçiminde olmuştur. O denli ki, Fransız Komünist Partisi, 1929 ile 1945 arasına sığılan kısacık dönem boyunca Sovyetler Birliği yöneticilerinin dış politikadaki zikzaklarına bağlı olarak, önce sosyal demokrasiyi “faşizmin ikiz kardeşi” ilan etmiş, sonra faşizmi baş düşman ilan ederek sosyal demokrasi ile (ve bazı burjuva güçlerle) bir Halk Cephesi kurmuş, sonra SSCB-Almanya saldırımazlık paktı ertesinde faşizme karşı mücadelesini terk etmiş, sonra Nazi Almanyası Sovyetler Birliği’ne hücum edince yeniden “anti-faşist” kesilmiştir! Baş döndürücü!

Bütün ülkelerin komünist partilerinin tümüyle Sovyetler Birliği’nin çıkarlarına tabi kılınmasından sonra gelen aşama, Komintern’in kendisinin 1943 yılında ilga edilmesi olmuştur. Bu noktanın üzerinde ne kadar durulsa yeridir. Marksizm, pratik politikaya müdahale etmeye başlar başlamaz bütün ülkelerin işçilerini birleştiren bir örgütlenme biçimi olan bir dünya partisi, bir Enternasyonal temelinde yürümeye çalışmıştı. Marx Birinci Enternasyonal’i, Engels İkinci Enternasyonal’i, Lenin ve Bolşevikler de Üçüncü (Komünist) Enternasyonal’i (kısaca Komintern’i) kurmuştu. Şimdi Stalin yönetimi, Lenin’in kurduğu Enternasyonal’i savaş koşullarında kapatmakla yetinmiyordu. Stalin Komintern’in lağvedilmesinden sonra on yıl yaşadı ve tartışılmaz liderliğini sürdürdü. Savaş sonrasında sosyalizmin kuruluşunun ekonomik teorisinden dil felsefesinin sorunlarına kadar birçok sorunla uğraşacak vakit buldu, ama yeniden bir dünya par-

tisi, bir Enternasyonal kurulması fikrinden söz etmedi bile. Stalin sonrası Sovyet önderleri de, onların yolundan yürüyen öteki sosyalist ülkelerin önderleri de, kapitalist ülkelerin resmî komünist partileri de Enternasyonal fikrini hiçbir zaman gündeme getirmedi. Enternasyonal fikri ve pratiği sadece Sovyet devletinin kuruluşunun temeli olan 1917 Ekim Devrimi'nin en önde gelen iki önderinden biri olan Lev Trotskiy'in (öteki elbette Lenin'dir) 1938'de yoldaşlarıyla birlikte kurmuş olduğu, esas olarak bir kadro örgütü olarak kalan Dördüncü Enternasyonal aracılığıyla yaşadı. 20. yüzyılda Marksizme ne olduğu sorusunu, uluslararası Marksizmdeki bu büyük değişimi ele almadan tartışmak mümkün değildir.

Başka bir alana bakalım: “Sosyalist” etiketini taşıyan ülkelerde belirli aralıklarla yaşanan kitlesel isyan, ayaklanma ve devrimler. Bunlardan Doğu Almanya (1953), Polonya (1956, 1970, 1979-80), Macaristan (1956) tartışmasız biçimde *işçi sınıfının sürüklediği eylemlerdir*. Yani kendisini işçi sınıfının iktidarı olarak nitelleyen rejimlerde işçi sınıfı isyanları yaşanmıştır. Bunların yanı sıra, Çekoslovakya (1968) ve Çin (1989), içinde işçilerin de yer aldığı daha geniş toplumsal ittifakların eylemleriyle sarsılmıştır. Sosyalist inşa deneyimlerini bunları göz önüne almadan tartışmak yine mümkün değildir.

Buraya kadar söylenenler olgusal gerçeklerdir. Bu gerçekler, bütünüyle yalana başvurmeyen tarih kitaplarından kolayca doğrulanabilir. O halde, 20. yüzyılda Marksizme ne olduğunu anlamak isteyen herhangi biri, fikirleri ne olursa olsun, bunları görmezlikten gelemmez. Görmezlikten gelmek bir yana, bunları açıklamak zorundadır.

Bu açıklamayı burada sadece özet olarak yapabiliriz. Daha geniş ve ayrıntılı açıklama ikinci cilt, IV. Kısım'da verilecektir. Bu konuya girerken metodolojik bir meseleye değinmemiz gerekiyor. Eğer 20. yüzyıl boyunca Marksizmin/sosyalizmin başına neler geldiğini başka bir düşünce okulunun bakış açısından değil de Marksizmin yöntemlerine bağlı olarak anlamak istiyorsak, bu

açıklamanın her şeyden önce maddeci (materyalist) olması, yasanları bazı bireylerin karakteriyle veya partilerin/rejimlerin bazı “yanlış” tercihleriyle veya bazı fikirlerin/ideolojilerin etkisiyle açıklamakla yetinmememiz gerekir. Bunların her biri elbette önemli roller oynamış olabilir. Tarihte bireyin rolü yadsınamaz. İnsanlığın her önemli kavşakta yaptığı kolektif seçimler elbette geleceğe etkide bulunacaktır. Fikirler, özellikle kitleleri kavradığında hayati önem taşır. Ama bir yüzyıl boyunca dünya çapında sınıf mücadeleleri üzerinde belirleyici bir etki bırakmış bir süreci bunlarla açıklamak, maddi temeller konusunda soru sormamak, dünyayı Marksist biçimde kavramaktan vazgeçmektir.

Metodoloji konusundaki bu koşulu saptadıktan sonra, yukarıda sorduğumuz soruya geri dönebiliriz. Lenin, Trotskiy ve arkadaşlarının dünya devrimine önderlik etmesi için kurmuş olduğu Komünist Enternasyonal’e üye partiler, nasıl olmuş da zaman içinde basit birer dış politika aracına dönüşmüştür? Lenin’in Bolşevik Partisi’nin mirasçısı olduğu düşünülen Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin yönetimi, en başta Stalin, nasıl olmuştur da Lenin’in kurduğu Enternasyonal’i bir daha kurulmamak üzere lağvetmiştir?

Bu soruların cevabı, bir ilk düzeyde, dünya çapında devrimin çıkarlarının karşısına Sovyetler Birliği’nin dar ulusal çıkarlarının konulmuş olmasıdır. Oysa Sovyetler Birliği Ekim Devrimi’nin ürünüdür. Ekim Devrimi’ne önderlik eden Bolşevik Parti ise, başından itibaren Rusya’da devrimi sosyalist dünya devriminin ilk adımı olarak görmüştür. Öyleyse, soru şu biçimi alıyor: Sovyetler Birliği’nde ne olmuştur ki, ülkeyi yönetenler ülkenin geleceğini dünya devriminde görmek yerine dünya devrimiyle çelişki içinde görmeye başlamışlardır?

1991’de Sovyetler Birliği çöküp dağıldıktan sonra, Marksist çerçeve içinde kalmaya çaba gösterenlerden bazıları, bütün bu gelişmeleri Sovyetler Birliği’nde bir bürokrasinin oluştuğu ve yönetime hâkim olduğu şeklinde açıklamaya yöneldiler. Bu yaklaşımı dile getirenler arasında kendilerini devrimci gördükleri için

hoşlanmayacak olanlar olabilir, ama bu yaklaşım aslında Avro-komünizmin bütünüyle reformist ve sınıf işbirlikçisi teorisini, İspanyol Komünist Partisi önderi Santiago Carrillo'dan esinlenmiştir. Çünkü Carrillo'nun bakış açısında çok temelli bir soru cevabını bulamaz. Bütün bu bozulma bürokrasinin ürünüdür de, **bürokrasi neyin ürünüdür?** Burada anlarız ki, aslında bu tür bir bürokrasi açıklaması tarihsel gelişmeyi bireylere ya da fikirlere bağlayan açıklamalardan çok farklı değildir, çünkü Carrillo tipi "bürokrasi" aslında bir yönetme biçiminin adıdır. Bunu Sovyetler Birliği'nde olan bitene ilişkin tek tutarlı ve tarihsel olarak doğrulanmış maddeci/Marksist açıklamayla karıştırmamak gerekir.

Ekim Devrimi'nin iki büyük önderinden biri olan Lev Trotskiy, 1930'lu yıllarda Sovyetler Birliği'nde siyasi iktidarı eline geçiren bürokrasiyi bütünüyle Marksist temellerde, kendine özgü çıkarları olan bir sosyoekonomik katman ya da zümre ya da kast olarak nitelmiştir. Buradaki bürokrasi bir yönetme sistemi değildir, **bir sosyal gruptur**. Kendine özgü çıkarları vardır ama özel mülkiyete dayanmadığı, tam tersine varlık koşullarını kapitalizmin ilga edildiği bir toplumdaki kamu mülkiyetine ve planlamaya borçlu olduğu için bir sosyal sınıf haline gelmemiştir ve işçi devleti varlığını sürdürdüğü sürece sonuna kadar da gelmez. Bu bürokrasinin oluşumunun nedenleri ve dinamikleri, Ekim Devrimi'nin geri bir ülkede zafer kazanması, devrimin dünya çapında yalnız kalması, zaten toplumun küçük bir azınlığını oluşturan işçi sınıfının, özellikle de öncüsünün iç savaşta harap olması, geri bir toplumda özel becerilere sahip yönetici konumundaki grupların giderek kendilerine özgü çıkarlar geliştirmesi ve sonunda bu çıkarları korumak ve geliştirmek amacıyla iktidara el koyması temelinde maddi ve politik süreçler aracılığıyla açıklanabilir.

Bu kitapta ele alınacak olan Lenin sonrası iktidar mücadelesi bu bağlamda işçi sınıfının çıkarlarını temsil eden Bolşevik çizgi ile bürokrasinin çıkarlarını temsil eden Stalinist çizgi arasında bir mücadele olarak okunmalıdır. O mücadele içinde ve aracılığıyla 20. yüzyıl Marksizmi aynı zamanda teorik ve pragmatik

düzeyde köklü bir değişim geçirerek bir bakıma tanınmaz hale gelmiştir. Daha *Komünist Manifesto*'dan itibaren sosyalizmi uluslararası çapta kurulacak bir sistem olarak ele alan Marksizmin tarihinde ilk kez “tek ülkede sosyalizm” adını alan bir program gündeme gelmiş ve bu fikir Stalin’le birlikte hâkimiyet kazanmıştır. “Tek ülkede sosyalizm” programını yalnızca düşünsel düzeyde tartışmak yetmez; bu programın hangi çıkarları temsil ettiğini kavramak gerekir. Bürokrasinin çıkarları Ekim Devrimi’nin ürünü olan sosyoekonomik düzene sahip çıkılmasını gerektiriyordu, ama daha ileri bir gelişme, yani devrimin başka ülkelere yayılması için çaba göstermek, emperyalizmle bir çatışmayı kışkırtarak bürokrasinin kendi hâkimiyetini ve çıkarlarını riske atardı. Bu yüzden rejimin resmî hedefi olan sosyalizmin dünya devrimine bağlı olması bürokrasinin emperyalizmle “barış içinde bir arada yaşama” stratejisine aykırı düşüyordu. “Tek ülkede sosyalizm” programı ise bütün dünyaya Sovyet bürokrasisinin kendi köşesinde, kimseye zarar vermeden kendi işine bakacağını ilan ediyordu.

Marksizmin enternasyonalizmi her ülkenin işçi sınıfının ve ezilenlerinin çıkarlarının dünya çapındaki kurtuluşa bağlı olduğu iddiasına yaslanır. Eğer çıkarlarınız başka ülkelerin işçileriyle ortaksa milliyetçi (ulusalcı) olmanız budalalıktır. Ama Stalinist bürokrasinin sosyalizme tek ülkede ulaşılabileceği yolundaki, Marksist teori ve programı tam merkezinden parçalayan revizyonu kabul edildiğinde, her ülkenin işçisi kendi yağında kavrulabilir demektir. Dolayısıyla, milliyetçilik Marksizmin içine sızır, enternasyonalizm giderek sadece rüşveti kelam verilen bir şey, en fazlasından Sovyetler Birliği dışındaki ülkelerin komünist partilerinin Sovyetler Birliği’ne kölece bağılıklarının adı haline gelir.

Yani Marksist olduğunu iddia eden partilerin milliyetçi politikalar izlemesi, bazen söylendiği gibi Lenin’in emperyalizm analizinin haklı kıldığı bir şey değildir. Lenin’in analizi sadece ortada sömürge ve ezilen ulusların proletaryasının çözmesi gereken bir ulusal sorun olduğunu, üstelik bu konularda emperyalist ve ezen ulusların proletaryasının da ağır görevleri olduğunu

ortaya koyar. Ama hem ezen hem de ezilen ulusun komünistleri açısından Lenin'in önerdiği politika milliyetçi olmak bir yana onunla mücadele eden bir karaktere sahiptir. Milliyetçilik komünist harekete Stalinizmin ve onun "tek ülkede sosyalizm" programının bir armağanıdır. Oysa komünist hareket, Birinci Dünya Savaşı ve Ekim Devrimi kavşağında sosyal demokrasiden tam da milliyetçilik/enternasyonalizm çatışması temelinde kopmuştur!

Bürokrasinin hâkimiyetinde Sovyetler Birliği dünya devrimine sırt çevirmiş, sadece Sovyet ekonomisinin ve devletinin, ülkenin emperyalist dünya karşısında ayakta kalmasına ve bürokrasinin çıkarlarına hizmet etmesine yarayacak biçimde gelişmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalizmin (aralarında Çin gibi dev bir ülkenin de bulunduğu) birçok başka coğrafyada da ilga edilmesi, Sovyetler Birliği'nin sosyalist inşa deneyiminin milliyetçi ve tek ülke içine kapalı bir tarzda gelişmesinde bir değişiklik yaratmamıştır. "Tek ülkede sosyalizm" in yerini, aynı derecede bürokratik olarak yozlaşmış "tek ülkede sosyalizmler" almıştır. Daha sonra ortaya çıkacak olan "sosyalist ülkeler" arası milliyetçi dalaşmalar, hatta savaşlar işte bunun bir ürünüdür.

"Tek ülkede sosyalizm" programı ile özetlenen milli ölçekli sosyalist inşa, aynı zamanda, (bürokratik yönetimin yarattığı ekonomik çarpıklıklarla birlikte) 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyimlerinin çözülmesinin de temelidir.

"Tek ülkede sosyalizm" in, çöküşü nasıl hazırladığı aşağıda ayrıntılı olarak incelenecektir. Burada meseleyi en özlü biçimiyle özetleyecek olan şu tespittir: Millî sınırlarda bir sosyalist inşa çabası, üretici güçlerin uluslararasılaştığı bir çağda er ya da geç çökmeye mahkûmdur. Bugün üretici güçler sadece ulusal sınırları aşmakla kalmadığı gibi, adım adım dünyadan uzaya ve başka gezegenlere doğru genişlemektedir. Uydu teknolojisi, telekomünikasyondan tarıma, iklim ve hava durumu analizinden uzay savaşlarına kadar çeşitli alanları gelişmenin ve mücadelelerin esas odağı haline getirmiştir. İnsanlık Mars'ta ve başka gezegenlerde

yaşam koşullarını araştırarak, hatta yaratmaya doğru adım atarak bırakın üretici güçleri tek tek ülkeleri yeryüzünün ötesine taşımaktadır. Marksizmin kapitalist toplumun tarihsel sınırları konusunda ileri sürdüğü tez, kapitalizmin alternatifi olarak ortaya çıkan toplum için de geçerlidir. Başka türlü de ifade edebiliriz: Sosyalizm ancak kapitalizmin tarihsel sınırlarının kaynağı olan çelişkilerden arındığı takdirde yaşayabilir olacaktır.

İşte Doğu Almanya'nın Batı Almanya ile arasına "Berlin Duvarı" denen ucube bir duvarı örmek zorunda kalması da bundandır. Batı Almanya bütün dünya ile etkileşim ve alışveriş içinde teknolojik olarak gelişir ve büyürken, Doğu Almanya yalnızca kendi kaynaklarıyla yetinmek zorunda idi. *Berlin Duvarı* "yarım ülkede sosyalizm" in çelişkilerinin ürünü idi. Duvarın çöküşünün sırrı, bu yüzden, daha örülüşünde gizliydi.

Stalinizmi eleştirmeyen, Marksizmi savunmasız bırakır

Bugün Marksizmin, solda etkili parti ve düşünürlerin büyük çoğunluğunca sürekli olarak burjuva demokrasininin sınırları içine itildiğini, sosyalist hareketin kapitalizmle uzlaşması için çaba gösterildiğini gözlüyoruz. Post-Marksizm, postmodernizm, sol liberalizm (sivil toplumculuk), yeni toplumsal hareketler ideolojisi ve benzerleri, hepsi bu yönde etki yaratıyor. Bunu mümkün kılan şeylerden birinin, reformizmin, sosyal demokrasininin, burjuva demokrasininin kapitalizmin bekasına nasıl katkıda bulunduğu konusunda sessiz kalmak olduğunu yukarıda anlatmaya çalıştık.

Öteki neden aslında bizim Marksizmin bugün içine girmiş olduğu darboğazın kaynağı olarak tespit ettiğimiz sorundur: 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyimlerinin bürokratik yozlaşması, milliyetçiliği ve bunun ideolojisi ve politikası olarak Stalinizm. Bugün dünyada da Türkiye'de de sosyalizme gönül vermiş insanların git-tikçe daha büyük bölümü geçmişin anlamlı bir eleştirisinin ve bu eleştiri temelinde yeni bir anlayış ve programın geliştirilmesinin

özlemi içinde. Marksizmin 21. yüzyıla devrettiği mirasa baktıklarında esas olarak gördükleri ise kendilerine sosyalist adını veren ülkelerin pratiği ve encamı. Marksizmi bu deneyimleri nasıl anlayacaklarına bağlı olarak destekleyecek veya terk edecekler. Her kim, Stalinizmin ve onun hizmet ettiği bürokratik zümrenin 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyimleri üzerinde oynadığı rolü gizlemeye girişirse, o mantıksal olarak 20. yüzyılın sosyalist inşa deneyimlerinin (Sovyetler Birliği, Çin ve diğerlerinin) çarpıklıklarının da çöküşlerinin de sorumluluğunu Marksizmin sırtına (istese de istemese de) yıkıyor demektir.

Stalinizmden ayrı, enternasyonalist, proleter demokrasisine dayanan, burjuvazi için değil ama büyük işçi ve emekçi kitleleri için burjuva demokrasisinden de daha demokratik olacak bir siyasi rejim için mücadele eden bir devrimci Marksizmin var olduğu ve olabileceği ortaya konulamazsa, burjuva demokrasisi ve liberalizm sosyalist hareket üzerinde hegemonyasını sürdürecektir.

Bu kitap bu hegemonyanın kırılabilmesi yolunda hayat boyu yürütülmüş bir çalışmanın ürünü olan bir çabadır.

KISIM I

19. YÜZYILIN
KURUCU ATALARI:
KARL MARX VE
FRIEDRICH ENGELS

BİR DEVRİMCİ OLARAK MARX

Daha üç yıl önce, Marx'ın doğumunun 200. yıldönümünde hakkında çok yazıldı, çizildi. Birçok aydın bazen beklenmedik mecralarda Marx'a övgüler düzdü. Bunu bütünüyle hayırlı kabul etmemek gerek. Onlarca yıldır, özellikle Berlin Duvarı'nın çökmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında, Marksizme verip veriştiren, onda olmadık hatalar ve eksikler bulanlar bile Marx'a 200. yıldönümünde temenna ediyorsa, bunda bir bit yeniği aramak daha akıllı olur. Aşağıda izah edeceğimiz gibi, bu aydınların Marx'ı, sivrilikleri törpülenmiş bir Marx'tır. Bunlar Marx'ı, sosyalist harekette prestijlerini bütünden bütüne yitirmemek için bir türlü bırakmak istemezler. Marx'ı, izleyicisi olan devrimci önderlerden, en başta Lenin'den ayırırlar. Marx, kapitalist toplumda insan ilişkilerinin çok sağlam bir eleştirmenidir. Yabancılaşma, meta fetişizmi, ideoloji, eşitsiz gelişme, bunlar Marx'ın *Kapital*'inin fazlasıyla “yasa” kokan kategorilerinden farklıdır.¹ 1844 *Elyazmaları*'nden *Grundrisse*'ye kadar bir dizi çalışmasında, *Kapital*'den daha esnek, yoruma açık, sorunlara farklı açılardan bakan bir Marx bulmak mümkündür. *Grundrisse*, *Kapital*'den farklı olarak daha açık uçludur, hakikatin birden fazla olabileceğini düşündürür bize vb. vb.

1 Elbette “yabancılaşma” ya da “meta fetişizmi” ya da diğerleri aslında *Kapital*'in yasalarıyla bütünleşmiş kategorilerdir. Bölen biz değiliz, günümüzde burjuvalaşmalarını bu çarpıtılmış Marx imgesinin arkasına saklamaya çalışanlar.

Böylece, Marx'ın, burjuvazinin canını acıtan yanları bütünüyle bir kenara bırakılarak salonlarda, barlarda, rakı masalarında aydınlar arasında eleştirel bir kartvizit elde etmek için kullanılması hâlâ mümkün kılınır. Ya da Marx bir kültür, edebiyat veya sinema eleştirisi faaliyetine solcu, hatta neden olmasın “devrimci” bir sos olarak katılacak malzeme sağlar. Her şeye evet, ama lütfen “proletaryanın kapitalizmin mezar kazıcısı olduğu” türünden kaba iddialarda bulunmayalım. Proletarya kendisi kaba saba insanlardan oluşan, en gerici ideolojilere tutsak, dünyanın daha iyi temellerde kurulabilmesi bakımından herhangi bir kapasiteye sahip olmayan bir toplumsal gruptur.

Bu tür bir yaklaşım Marx'ın düşüncesine toptan aykırıymış, bunun bir önemi yoktur. Aslında, Marx'ın itibarının inişli çıkışlı tarihinde² bu tür şeyler sık sık başına gelmiştir. Daha genel olarak, hemen her dönemde, Marx aydınlar tarafından kendileri gibi basitçe bir aydın olarak algılanmıştır. Sanki Cambridge ya da Oxford'da, Harvard ya da Yale'de, haydi biraz daha ona uygun yerler bulalım, 1968'in devrimci mekânları Sorbonne'da ya da Berlin Özgür Üniversitesi'nde ders veren bir sakallı profesör, bir akademisyen. Kapitalist toplumun en başarılı analistlerinden biri olarak algılanır bu bakış açısına göre. Yabancılaşma gibi hül-yalı kavramların ötesine geçer burada Marx'ın teorik avadanlığı. *Kapital*, kapitalizmin sapaşğlam bir iktisadi analizini vermektedir. Evet, Marx'ın sosyalizm konusundaki düşünceleri yanlış çıkmıştır, ama bu, kapitalizm analizinin hâlâ geçerli olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Burada Marx'ın akademik bilimin cenderesi içine sokulmasının en belirgin örneğini görürüz. İşin doğrusu şudur: Marx sosyalizm, komünizm, sınıfsız toplum konusunda yanıldıysa, o zaman kapitalizm teorisi de yanlıştır. Çünkü Marx'ın kapitalizm teorisinin esas anlamı, özü, ulaştığı temel so-

2 Biz 21. yüzyıl başındaki durumu konuşuyoruz. 20. yüzyıl başıyla ilgili olarak bkz. V.İ. Lenin, “Karl Marx'ın Doktrininin Tarihsel Yazgısı”, *Seçme Yazılar. Devrim, Demokrasi, Sosyalizm*, çev. Sungur Savran, İstanbul: Yordam Kitap, İkinci Baskı, 2014.

nuç, kapitalizmin bizi kendi gerçekliğinin dinamiği çerçevesinde sosyalizmin, komünizmin, sınıfsız toplumun eşiğine getireceği/getirdiği fikridir.³ Aynı şey, o kaba saba proletarya hakkında söylenenler için de geçerlidir: Şayet evrensel sınıf olarak proletarya komünizmin aktörü rolünü oynayamayacaksa, Marksizm iflas etmiş bir teoridir.

Bütün bu tartışmalarda her şey vardır, bir tek şey yoktur: bir devrimci olarak Marx. En bilgili Marksologlara bakın⁴, Marx'ın devrimci faaliyetine şöyle bir değinir geçerler, ne strateji ve taktik anlayışını, ne örgütlenme ilkelerini, ne de kendi çağının öteki işçi sınıfı akımlarına karşı verdiği siyasi mücadeleyi doğru dürüst, derinlemesine ve bütün nüanslarıyla anlatırlar. Muhtemeldir ki aralarında Marx'ın onsuz düşünülemez yoldaşı ve düşünce arkadaşı Engels'in 1848-49 Alman Devrimi'nde, silah elde savaştığını bilmeyenler (ya da işlerine öyle geldiği için unutanlar) çok sayıdadır. Marx'ın Alman Devrimi'nde proletaryanın çizgisinin en parlak önderi olduğunu iyice içselleştirenler bile, daha sonra köşesine çekilerek bir teorisyen ruh durumuna girdiğini, *Kapital*'i yazmaktan başka bir iş yapmadığını düşünürler.

Marx'ın hayat faaliyetine bu yaklaşımla tutarlı bir tavır, Marx'ın çalışmaları, yazıları ve kitapları üzerinde konuşulurken de ortaya çıkar. Marx'ın yapıtları sayılırken hangileri öne çıkarılır? Hızla gözden geçirecek olursak, elbette ilk sırada *Kapital* ve onun erken versiyonları olarak *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı* ile *Grundrisse* ilk sırayı alır. Bunun ardından Marx'ın Hegelcilikten kopuşunun basamakları olan felsefi çalışmaları (bazıları Engels ile birlikte kaleme alınmış) olan *Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisine Giriş*, *Alman İdeolojisi*, biraz daha felsefi metinlere düşkün olanlar için *1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları*, "Feuerbach Üzerine Tezler". Ve elbette görüşleri-

3 Bu konuda, bu kitabın "Das Kapital: Komünizmin Kitabı" bölümüne bakılabilir.

4 Marksologlarla bu yüzden verilen kavga'nın en iyi örneklerinden biri şu kitaptır: August Nimtz, *Demokrasi Savaşçıları Olarak Marx ve Engels*, çev. Can Saday, İstanbul: Yordam Kitap, 2012. Aşağıda bu önemli kitaba sık sık atıfta bulunacağız.

nin bütünsel bir sergilemesi ve siyasi meydan okuması olarak *Komünist Manifesto*. Bu sonuncusuyla birlikte ekonomi ve felsefe alanlarından siyasete geçmiş oluyoruz. Marx'ın siyasi çalışmaları denince ne gelir akla? Elbette Fransız üçlemesi diye de bilinen, 19. yüzyıl ortası Fransasında sınıflar arası ilişki ve mücadeleleri kendi materyalist yöntemiyle açıklamak üzere kaleme aldığı *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i ve Fransa'da İç Savaş*.⁵

Bu yapıtların hepsi olağanüstü derecede önemlidir. İnsanlığın düşünsel hayatında bir büyük devrimin farklı merhaleleridir bunlar. Ama bunları ne bir iktisatçı, ne bir feylesof, ne de bir gazeteci kaleme almıştır. Bunları bir *devrimci* kaleme almıştır. Peki, bu devrimcinin o devrim faaliyetini yürütürken kaleme aldığı hiçbir yorum, eleştiri, parti programı, tüzük, genelge, karar taslağı, yoldaşlarına mektup vb. yok mudur? Marx'ın *Komünist Manifesto* dışında doğrudan siyasi doğrultu gösteren hiç mi önemli metni yoktur? Bonapartizmin nüansları üzerine sayısız incelikli tartışma yapan, sınıf fraksiyonlarını şık teorilerle birbirinden ayırtıran aydınların, iş bu doğrudan pratiğin kirini taşıyan metinlere gelince, öğrenebileceği hiç mi bir şey yoktur?

Burada bir karşılaştırma yerinde olur. Lenin'in iyi tanınan yapıtlarına bakın. İlk sırada hangileri gelir? *Ne Yapmalı?*, yepyeni teorik önermeleri de olmakla birlikte esas olarak “devrimci parti nasıl olmalıdır?” sorusuna cevap veren bir çalışmadır. *İki Taktik*, adı üzerinde, doğrudan doğruya Rus devrimci hareketinin izlemesi gereken strateji ve taktik sorunları üzerinedir. Ulusların kendi kaderini tayin hakkı üzerine yazılmış yüzlerce sayfa, ulus ve enternasyonalizm meselelerine nasıl yaklaşılması gerektiğini

5 Küçük bir örnek. Hil Yayın, 2004'te Marx ile Engels'in yapıtlarını üç küçük cilt olarak ekonomi, felsefe, siyaset alanlarına ayırarak yayınlamıştı. *Siyasi Yazılar* cildi, *Manifesto, Fransız Üçlemesi ve Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nden ibaretti. Yanlış anlaşılmasın, kötü bir iş yaptılar diye eleştirmiyoruz. Temiz bir yayın yapmışlar. Sadece siyasi çalışmaların arasına, doğrudan teorik değer olmayan hiçbir çalışma girememiş olduğu için semptomatik diye örnek veriyoruz. Bkz. K. Marx/F. Engels, *Siyasi Yazılar*, İstanbul: Hil Yayın, 2004.